

Nada Ler Sofronic, PhD.

Research, Policy and Advocacy Center „Woman and Society“
Sarajevo

nada.ler.sofronic@gmail.com

Tranzicijska paradigma i civilno društvo

Tri ključne teze sa sličnih skupova i iz literature koja se u novije vrijeme kritički bavi tranzicijskim društvima i koje bih voljela da prodiskutujemo

1. Politička i teorijska euforija do koje je došlo nakon pada Berlinskog zida sve se više zamjenjuje skepsom jer većina post-socijalističkih društava nisu nakon višestranačkih izbora i promjene režima jednostavno „umarširala“ u demokratiju već su se mnoga od njih (uključivši i BiH) našla u političkoj sivoj zoni pseudo-demokratije, „fasadne“ ili formalne demokratije.

2. Nažalost, umjesto njihovog demokratskog preporoda, za većinu tzv tranzicijskih društava se može reći da su u socio-kulturnom, socio ekonomskom i socio-političkom smislu neka vrsta spoja soc-realističkog autoritarizma i patrijarhalizma sa novim opšteprožimajućim „od zida-do zida kapitalizmom“ ili „divljim kapitalizmom“. ¹

3. U kontekstu preispitivanja tranzicijske paradigme, neizbježno je prije svega

a/ kritičko preispitivanje uloge i stvarne društvene moći „civilnog društva“ na koje su eksterni promotori demokratije u post- socijalističkim zemljama, očigledno bez dovoljne utemeljenosti, toliko računali

b/ redefinicija odnose između tradicionalno shvaćenih političkih i institucionalnih, dakle državnih atributa demokratizacije sa njenim socijalnim i kulturnim korelatima, (u koje

¹ Pod „tranzicijskim“ društvima već je sasvim odomaćeno da se misli na zemlje tzv. realnog socijalizma koje su prošle kroz tzv. pluralističke revolucije i koje prolaze kroz strukturne ekonomske, socijalne i političke promjene na putu ka nekom tipu društva koje će se neminovno oblikovati po modelu poznatih zapadnih demokratija. Kao sinonimi upotrebljavaju se termini „post-socijalistička društva“, „društva u post-socijalističkim uslovima“, „društva Centralne i Istočne Evrope-CEE“, „nove demokratije“ itd

spada i civilno društvo sa svekolikim i šarolikim ljudskim potencijalom i svim onim autonomnim, neinstitucionaliziranim zonama društvenosti.

Evo nekoliko često postavljanih pitanja (na sličnim skupovima i raspravama i u tekstovima koji tretiraju ovu problematiku) i evo odgovora koji su vjerovatno najpribližniji istini

Ima li BiH civilizacijski kompetentno civilno društvo?

Mnogi teoretičari civilnog društva smatraju da je za uspješnost istinskog demokratskog preobražaja tranzicijskih društava, presudan faktor razvijenost civilnog društva i njegova **civilizacijska (ne) kompetentnost**. Ova se kompetentnost ogleda u (ne)postojanju:

- gradjanske kulture političkog aktivizma koji počiva na interesu za javne stvari
- svijesti da je izabrana vlast adresa sa koje je legitimno tražiti informaciju i odgovornost
- njegovanje javnog dijaloga i poštivanja visokih etičkih standarda i kodeksa u njegovom vođenju
- prihvatanja različitosti i pluralizma
- opšte , svakodnevnog kulture u koju spada urednost, čistoća, tačnost, pristojnost, socijalna adaptiranost
- prijateljskog odnosa prema prirodi i životu
- poduzetničkog duha
- osjetljivost na diskriminaciju i neravnotežu moći u društvenim odnosima itd
- njegovanje sekularnog karaktera države i njenih institucija

Pitanje za diskusiju: koju ocjenu prema ovim kriterijima zaslužujemo?

IMA LI CIVILNO DRUŠTVO U BIH SOCIJALNI OSLOMOTAC ?

Ako bismo pokušali da damo odgovor u kojoj mjeri je kod nas civilno društvo doista realan demokratski akter i šta je najveća prepreka njegovoj afirmaciji, rekla bih da su to , naravno ne jedine, ali po mom mišljenju dvije ključne stvari.

1.Prvo, to je marginalizacija ili čak iščezavanje njegove glavne socijalne baze koju tradicionalno predstavljaju progresivni urbani i školovani građanski srednji intelektualni slojevi. Umjesto njih na djelu je re-tradicionalizacija, re-patrijarhalizacija i **revitalizacija tribalnih i etničkih socijalnih veza**. (kao kaže V. Pavlović u svojoj knjizi *Civilno društvo i demokratija*)

2.Druga je prepreka razvoju civilnog društva kod nas strukturno uslovljena, invazivna dominacija etno nacionalnih politika i konzervativizma nad našim svakodnevnim javnim i privatnim životima.

Koje su ključne pogrešne procjene eksternih promotora demokratizacije

ž

Prva među zabludama "eksternih" promotora demokratizacije post-socijalističkih zemalja bila je da je svaka zemlja koja je izašla iz diktature ili komunizma već samom činjenicom promjene režima u neminovnoj tranziciji ka demokratiji i afirmaciji pluralističkog, građanskog društva. U skladu s tim, trebalo bi da je takodje na putu afirmacije političkog i socijalnog subjektiviteta individue, građanina i građanke.

Desilo se, međutim, da je u mnogim tranzicijskim društvima prethodni jednopartijski totalitarizam, poslije prvih višestranačkih izbora, naprosto zamijenjen nacionalističkim i etnocentrističkim totalitarizmom, tj. da je građanstvo masovno glasalo za opcije koje niti rehabilituju pluralizam, već umjesto toga nude etničke podjele; niti rahabilituje građanina i građanku kao autonomne i suverene političke subjekte već kao zamjenu nudi nove (stare) kolektivitete.

Tako su se građani i građanke i prije nego što su se iščupali iz jednog sistema koji ih je po svojoj definiciji negirao, dobrim dijelom utopili u nove dominantne kolektivitete koji postaju okosnica njihovih identiteta i gotovo jedina mogućnost njihovog eventualnog javnog i političkog angažmana.

Umjesto odbačene bipolarne klasne paradigme dobili smo na širem planu multipolarni kvazi pluralizam : podjelu socijalnih aktera na etno-nacionalne korpuse. A budući da su nastali na bazi masovnih nacionalnih/nacionalističkih pokreta oni ne predstavljaju i ne artikulišu stvarne pluralne interese građanina i građanke na našoj socio-političkoj sceni. Oni ih zapravo negiraju.

KAKVO NASLIJEDJE, KAKVA SADAŠNJOST, KAKVA BUDUĆNOST?

- 1. Da li je u post-socijalističkim društvima, nastalim na razvalinama naše bivše zajedničke države, bilo doista moguće oživjeti samoregulativnu funkciju**

civilnog društva i da li se ona doista u strogo kulturološkom smislu imala na šta osloniti?

-Da, ali uz očigledno velike strukturne teškoće. I teško bez internacionalne potpore.

2. Da li je ex-jugoslovensko društvo u pogledu civilnih inicijativa bilo inferiorno u odnosu na druga ex-socijalistička društva?

-Odgovor je negativan. Samo je njegov krvavi raspad značio i diskontinuitet sa dobrom tradicijom začetaka naših alternativnih civilnih pokreta i grupa.

U vezi s tim bih potsjetila, na primjer, na prvu međunarodnu feminističku 1978 godine konferenciju koja je okupila prvi put na tlu jednog socijalističkog, jednopartijskog sistema i prilično rigidne partijske kontrole sve značajnije feministkinje «drugog talasa» iz zemalja razvijenog Zapada i naravno naše.² Ova je, kako se danas smatra istorijska konferencija, značila prekretnicu, jer je osporavala način rješavanja ženskog pitanja u socijalizmu kritikujući istovremno njegovu dogmatiku, njegovo patrijarhalno i autoritarno ustrojstvo i njegovo bipolarno shvatanje svijeta. Budući da sam na neki način bila njen idejni tvorac, svjedočim o izrazito civilnom karakteru ove inicijative koja je u kulturološkom smislu zaista predstavljala novost na tlu pred-tranzicijskih zemalja našeg regiona, naravno ako smo skloni da civilno društvo definišemo «kao društvenu opoziciju rigidnim **autoritarnim sistemima koja je uspostavljena od novih ili alternativnih društvenih pokreta**».³

I u ovom slučaju, samo je krvavi raspad zemlje, dakle rat, sa pobjedom nacionalističkih pokreta uslovio tragičan diskontinuitet ovog, kao i mnogih drugih alternativnih civilnih pokreta i inicijativa)

3. Ipak, da li je bilo realnih pretpostavki na bazi onog što smo kao dominantni stav javnog mnjenja naslijedili i na logici onoga što nam se nudilo kao «demokratizacija izvana i odozgo», da slobodna i nezavisna ličnost, individua, gradjanin i gradjanka postane centralna figura novih demokratija?

Teško! Potsjetila bih na poslednje Jugoslovensko istraživanje pred sam raspad te zemlje, koje se sproveo tadašnji Konzorcijuma instituta društvenih nauka u kome sam bila koordinatorica za BiH, a koje je pokazalo da je **u svim republikama ex Jugoslavije**

² Međunarodna konferencija *Drug-ca, Žensko pitanje-novi pristup?*, Beograd 1978, Studentski kulturni centar, (organizovale: Nada Ler Sofronić, Žarana Papić, Dunja Blažević, Rada Iveković, Slavenka Drakulić, Vesna Pusić i druge)

³ Franc Adam u časopisu *Pogledi*, daje između ostalih i ovu definiciju civilnog društva, Split, 1987 Prema V. Pavlović, *Civilno društvo i demokratija*

obuhvaćene istraživanjem, prevladavao mentalitet autoritarno-patrijarhalnog i tradicionalnog tipa i da je veliki broj ispitanika/ca rekao da ovoj zemlji «treba čvrsta ruka», dakle paternalistička država koju smo nažalost nakon «pluralističke revolucije» uglavnom i dobili. Nacionalistički lideri «čvrste ruke» nisu dakle nešto što nije bilo moguće predvidjeti. **Slobodna i nezavisna ličnost , bila je raritet u odnosu na njen autoritarno-submisivni antipod.**

Vrijednosti tradicije , već su tada bile na visokom mjestu, pa nije čudo da smo nakon pluralističke revolucije dobili re-tradicionalizaciju koja se naročito manifestuje u odnosu na prava i položaj manjina, žena, uostalom na prava i položaj svih «Drugih», «ostalnih», drugačijih.

4.1 najzad da li su postojale realne pretpostavke da se relativno brzo izgrade efikasni moderni institucionalni mehanizmi koji bi garantovali prava i poštivanje ličnosti građana i građanki?

BiH je načinila zaista ogroman korak u institucionalnim reformama političkog sistema i zakonodavstva.

Medjutim, najkrupniji problemi sa institucionalnim reformama u BiH je u tome što su one uglavnom nametnute od strane međunarodne zajednice i još se tretiraju kao nužno strano tkivu u biću društva, države i zajednice.

POLITIČKA KULTURA, ELITE I MASE , JAVNO MNIJENJE, CIVILNO DRUŠTVO

Reinkarnirani su klasični totalitarni odnosi elita i masa, sa klasičnim totalitarnim odnosom podaništva masa kultovima lidera, sa totalitarnom i opasnom logikom « mi, naši » naspram i protiv «njihovih, drugih, drugačijih».

Uz mucavo i zatumljeno javno mnjenje, uz nejakom civilno društvo fragmentirano tzv NGO-izacijom, manje ili više resorbovano u etno-nacionalne korpuse, tranzicija ka demokratiji se počela saplirati na strukturne barijere jedne stare/nove autoritarnopolitičke prakse i njoj pripadajuće **političke kulture.**

Na prvim kao i na poslednjim višestranačkim izborima, glasalo se uglavnom ponovo za etno-nacionalne opcije, umjesto za pretpostavljene demokratske vrijednosti civilnog društva, u kojima bi građanin i građanka konačno vratili svoj zatumljeni politički subjektivitet, satiran i mrvljen u mašinerijama dogmatike realnih socijalizama u temeljno etatiziranom društvu.

Glasačko tijelo je uglavnom (uspješno) manipulirano nacionalističkom retorikom, a dobar dio društva je postao ćutljiva masa koje se dijeli na onih oko 50% koji glasaju, na 50% onih

koji izbore uopšte i ne izlaze i na one koji su u pokušajima da nešto promijene jednostavno pometeni.

Problem sa nedostatkom kritične mase gradjanstva, odnosno kompetentnog civilnog društva u post-komunističkim uslovima, duboko je poljuljao jednu od okosnica tranzicijske paradigme, koja je računala da će u totalitarizmu jednopartijskih sistema, strogo kontrolisani, gušeni i terorizirani gradjanin i gradjanica jedva dočekati da «prodiše punim plućima» i pokaže svoje demokratsko lice i snagu.

Sociološka, kulturološka, socijalno-psihološka i politološka priroda ove sive zona u kojoj su se izgubili potencijalni gradjani i gradjanke ili ako hoćete u koju je dobrim dijelom uronilo civilno društvo, još će zahtijevati mnoga istraživanja.